

Summary
Volodymyr Danylenko
Colonialism and Fear

The article deals with social fears in the colonial system. By the examples of stories of Bohdan Zholdak and Volodymyr Dibrova the different types of fears in Soviet society have been analyzed. In particular, the fear of repressive system, the fear of society, the fear among friends, the fear in the family have been considered.

Key words: *colonialism, metropoli, nation, fear, conformity, passivity, emotional distress, anxiety, despair, real danger.*

Дата надходження статті: «10» січня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «20» січня 2016р.

УДК 821.161.2 – 82-94

ЛЮДМИЛА ДЖИГУН,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Літературний автобіографізм в мемуарах Докії Гуменної

У статті розглянуто проблему автора і його взаємини з текстом. Йдеться про те, що авторська свідомість актуалізується на різних рівнях тексту. Можливість експлікації автора у власних творах і його роль щодо конструювання віртуальних світів, значення твору й авторська інтенція – це найважливіші проблеми сучасного літературознавства, котрі потребують ґрунтовного вивчення й адекватного тлумачення. Водночас, аналізуючи щоденник Д. Гуменної, виходимо на простір, в якому екзистенційне пізнання щоденникарем власного Я актуалізується саме на шляху до Іншого.

Ключові слова: *свідомість, інтимізація, експресивізація, щоденникар, лінгвокультурний конфлікт, авторська суб'єктивність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Авторська свідомість – об'єкт психологічний, який особливо увиразнено в мемуарних творах: через комунікативну інтенцію, здійснений мовний акт у формі монологу або діалогу, звинувачень або я-висловлювань. Центральним змістом розвитку української літературної мемуаристики є рух від об'єктного через об'єктно-суб'єктний та суб'єктно-об'єктний до суб'єктного її типів. Зазначені типи існують в сучасній українській мемуаристиці як паралельні явища. У творах діаспорних письменників ХХ століття оприявлено змагання за демократизацію літературного

життя, власне й літератури, обстоювання права бути творчою індивідуальністю, мати оригінальний погляд на світ. Відтак мемуаристика є вагомим складником національного літературного процесу, ретроспективним автентичним знанням про епоху, постаті, події, факти та явища. Суб'єктивна мемуаристика забезпечує можливість встановлення істини, занурення в об'єктивний світ історії. Теоретичні принципи щоденникової спадщини письменників оприявлено у працях, авторами яких є О. Галич, Д. Затонський, Н. Ігнатів, Г. Мережинська, О. Воропай, Г. Костюк, Т. Гажа, В. Пустовіт, А. Ільків та інші. Загальнотеоретичні проблеми мемуарного жанру розроблено в дослідженнях зарубіжних літературознавців Н. Банк, В. Барахова, П. Басинського, М. Борщаговського, Л. Гінзбург, М. Голяшевської, С. Екштут, В. Кайзера, С. Рудзівської, Н. Смолякової, А. Тартаковського, І. Янської. Однак літературна мемуаристика діаспорної письменниці Докії Гуменної досі перебуває поза науковою рефлексією.

Мета даної публікації полягає в тому, аби на конкретних щоденникових записах розкрити засоби втілення авторської свідомості в мемуарній літературі Д. Гуменної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо жанрової дефініції, О. Галич вважає, що мемуаристика – це метажанрове утворення української літератури. До жанрів, виокремлених у мемуаристиці, літературознавець пропонує вживати термін «мемуарна проза», а мемуаристикою вважати всі тексти, що містять висловлювання про минуле. Жанрологічну концепцію О. Галича заперечує Т. Гажа такою квітесенцією: «На нашу думку, доцільно розмежувати поняття мемуаристики в широкому розумінні цього слова й у вузькому значенні терміна. У широкому розумінні цього слова до мемуарів можна віднести всі тексти, які дозволяють сучасникам реставрувати минуле; тобто сюди й справді можна залучати листи, щоденники, записні книжки й принагідні нотатки. Але у вузькому значенні терміна до мемуарів слід віднести все ж певну, виразнішу категорію текстів: мемуарний портрет і нарис, есе, автобіографічні твори різних жанрів, некрологи [8, с. 20]. Автори «Літературознавчого словника-довідника» пропонують своє визначення жанру щоденника, як «літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання...» [12, с. 742]. Останнє речення не сприймає Анна Ільків, опонуючи: «Щоденник II половини ХХ – початку ХХІ ст. втрачає такі ознаки, як «таємничість», «приватність», «інтимність», тому що для більшості авторів націленість

на публікацію є однією з нових перспектив жанру – перспективи діалогу із потенційним читачем, якого все більше потребує щоденникар» [9].

Щоденники (кілька рукописних зошитів) Д. Гуменної цікаві як з літературознавчої системи, так і з мовностилістичної. У них відбито події внутрішнього і зовнішнього життя, філософські роздуми про сенс буття, порушено морально-етичні проблеми: «Чи існує «нечиста сила»? «Лихий»? «Демон»? «Чорт»? «Сатана»? Як існує зло (це ж різні назви зла), то Бог - Добро не всемогучий, не єдиний, не всесильний. Поділяє силу з нечистою?

А я думаю, що все – «чисте». Те, що недобре людині, воно добре іншій істоті, також створеній на щось і з таким самим правом, як і ця істота, людина...

Не вірю я і в «запродану душу дияволу» за золото, успіхи... Це – середньовіччя. Рештки відьомської релігії...» [2, арк. 8]. Проілюстровані роздуми письменниці вказують на світогляд, що формувався під впливом раціональної концепції, історичних джерел, над якими тривалий час працювала, що відображено в її художніх творах. У щоденнику виразно постає самооприявлення, самоототожнення письменниці через екзистенційне сприйняття чи заперечення соціальних функцій, соціального оточення. Так, 12 грудня 1965 р. занотувала: «Це вже третій раз я виходжу із «Слова». Перший – через Лавріненка. Другий – через «Риби» Андіївської із знаком «Слова». За третім разом – Дончук. Це не приватна, а принципова справа. Я заступилася за Журбу проти Дончуківського хуліганства. За це поплатилася коштом членства у «Слові», а не Дончук. Така політика Костюка...

За чим шкодувати? Чи в тяжку хвилину «Слово» хоч раз прийшло з допомогою? Ні, ні разу. То тільки, що раз на рік збори (і повноважність Костюкові ходити головою «Слова») і ті його імпрези нудні, наперед уже знаєш усе, що буде, та за це 5 долярів платити. Ні, нема за чим шкодувати» [3, арк. 61-62]. Тут відчувається суб'єктивне апріорі, бо ж коли більшістю голосів відомого літературознавця обрано на з'їзді головою еміграційної Спільки письменників «Слово», то для неї воля колективу мусить бути законом. А ось у двокнижжі спогадів «Зустрічі і прощання» Г.Костюк дає досить високу оцінку творчості Д. Гуменної.

Щоденникар у багатьох місцях власне «Я» виставляє на передній план, у такий спосіб фіксує для історії літератури своє ставлення до колег по перу. Зокрема вона не сприймає модерного прозописьма і поезії, роздратовано резюмуючи: «То мали ми соцреалістичну літературу, а тепер маємо абсурдну літературу. Барку з Андіївською.

Кажуть нам, що це – найвище досягнення. А читати – ніякими змогами. Чи може це так генерал Шевельов глузує з української літератури?» [4, арк. 90].

Як бачимо, автор «кидає стріли» у бік літературних критиків, цього разу уже дорікаючи відомому вченому Ю. Шевельову. Вона, очевидно, не могла зрозуміти динаміки розвитку літературного процесу ХХ століття, що крім раціо в мистецтві мусить існувати модерн, як діалектичний процес, сутність якого розкривається у єдності протилежностей.

Після війни переїхав до Буенос-Айресу (Аргентина) М. Денисюк, де відкрив свою книгарню «Роксоляна» і «Видавництво Миколи Денисюка». З 1949 р. він почав друкувати журнал «Овид». Одна публікація в часописі не сподобалась Д. Гуменній, то ж про це 16 квітня 1966 р. занотувала: «Ось у «Овиді» стаття Ю. Тиса, де він бере цитату з Рубчак, що «на еміграції нема кому змагатися з першорядними професійними прозаїками...». Про кого це він так? Де ж там ті «першорядні»? Взагалі, Б. Рубчак займається саморекламою досить непристойно, і це відбирає віру в його «істини». Там, де Нью-Йоркська група, усе світло, а навколо п'ятьма», – підсумовує письменниця» [5, арк. 80].

Означені інвективи вказують на психологічну особливість, характер щоденникаря. Письменниця означену цитату сприймає на свою адресу в буквальному розумінні слова, хоч її ім'я й не згадано, бо, виходячи з логіки викладеної думки, вважала себе «першорядним» прозаїком. І то справді так, про що свідчать прозові твори, яких з-під її пера вийшло чимало в чужомовному середовищі. Проте щоденникаря болить душа, що її не помічають, про що 2 грудня 1967 р. скрушно занотувала: «І далі я в цім світі непотрібна. Моя робота залишається непоміченою, в крайнім разі, волає Сварог. Відзначають, роздають нагороди, премії – тільки нігде мене не видно. Я вже звикла до цього викидання мене з рахунку, з життя. Це і є причина (основа) мого задуму «Маленький Всесвіт і безмежна Я» та прикипіння уваги до Космосу, до астрономії, просто потреба наблизитися до таємниць їх і читати з найбільшим захватом» [6, арк. 106].

Неспокійна й активна учасниця літературного процесу в еміграції ніяк не могла зрозуміти, чого це раптом Г. Костюк та зустрічався з молодими письменниками радянської України І. Драчем та Д. Павличком. Вона 13 грудня 1966 р. записала до щоденника внутрішню підозру, а віртуальні звинувачення, здогади щодо намірених гріхів голови «Слова» підпирає дієсловами, які надають текстовій структурі певного динамізму: «Мені вже не відчувається, що є

якась однодумна група у «Слові», що голова «Слова» Г.Костюк є головою «Слова». Він швидше відпоручик філії Спілки письменників в Нью-Йорку з членами Драч-Павличко і «Нью-Йоркська група». Бо з цими П.-Д. він має якісь справи, про які ми, навіть члени управи, не знаємо, і нам, зокрема мені, не скажуть. Вони десь зустрічаються, уже кажуть одне одному «ти», щось вирішують та ухвалюють. То вже й не хочеться йти на Костюкові збори «управи» раз на рік». [7, арк. 95].

Проілюстровані цитати розкривають не менш важливий фактор в текстовому наповненні – експресивне та інтимне поле. Хоча, як зауважує В. Чабаненко, експресивність не можна ототожнювати із емотивністю, оскільки «між цими поняттями існує зв'язок не взаємозамінності, а співвідносності» [13, с. 143]. Справді, емотивність має властивість передавати засобами мовлення інформацію про почуття. Це явище набагато вужче, ніж експресивність. Остання, як відомо, є тією ознакою, що виражається за допомогою широкого спектру мовних засобів різних рівнів. Експресивність (від лат. *выразне, выпукле*) пов'язана з виражальними особливостями фразеологічних одиниць, морфологічних, синтаксичних і стилістичних прийомів та засобів, що сприяє увиразненню мовлення, робить його набагато влучнішим і яскравішим. Експресивність як семантична категорія включає в себе такі поняття, як емоційність, оцінку, інтенсивність. Експресія – це категорія, яку набуває слово чи висловлення лише в певному мовленнєвому контексті. Вона може бути властива одному слову як елементу мови. Експресивність мемуарного тексту Д. Гуменної оприявлена застосуванням стилістичних прийомів гіперболізації, порівняння (використання сполучників як, ніби, наче), інверсії, контрастів, вживання підсилювальних часток аж, і, та фразеологізмів-експресивів. Стосовно останнього, дослідники В. Білоноженко, І. Гнатюк стверджують, що в їх дефініції (незалежно від засобів вираження експресивності) конотативний елемент передається за допомогою лексем на позначення інтенсивності, високого ступеня вияву ознаки (*дуже, надзвичайно, зовсім, повністю*) [1, с. 70].

Завважимо, що в рамках власної культури «Я» створюється стереотипна ілюзія свого бачення світу, способу життя і ставлення до Іншого. Д. Гуменна усвідомлює власні твори продуктом української культури, намагається, щоб за її зразком йшли інші. Тому не випадково дає негативну оцінку представникам інших стилістичних напрямів у літературі, хоча й регулюється тими ж соціокультурними нормами, які прийняті у творчому соціумі, середовищі. Відтак, «загубившись» за рамками власного «Я», важко знаходить контакт з іншими колегами по перу, індивідами іншого соціуму. Її «контакт» з іншим світоглядом,

світовідчуттям трансформовано в рядки щоденникових записів. З останніми авторка ніби радиться, аби віднайти специфіку своєї свідомості, побачити і співставити розбіжності між іншою соціальною групою чи окремими індивідами. Адже непорозуміння зчаста призводить до конфлікту.

Зі щоденникових записів переконаємося, що її внутрішній світ «конфліктував» із зовнішнім, але така опозиція передовсім пояснюється «недомовленістю» власного «Я» із соціальною групою, що в науці пояснюється простим правилом: недостатньою поінформованістю, не бажанням налагоджувати контакти чи конструктивно спілкуватися з іншими людьми. Дослідниця Л. Корольова висловлює думку про те, що запобігти лінгвокультурним конфліктам допомагає явище інтимізації [10], яке, генетично належачи до розмовного мовлення, виникає при безпосередньому спілкуванні в процесі передачі інформації, котра сприймається співрозмовниками адекватно переважно в неофіційній (інтимній) сфері спілкування [11, с. 31]. Таке явище, зазвичай, постає при безпосередньому спілкуванні й ґрунтується на знанні ситуації й контексту тим, хто передає, й тим, хто сприймає певну інформацію.

Висновки... Отже, в процесі дослідження приходимо до висновків, що авторська суб'єктивність організує твір, породжує його художню цілісність і має різні форми. Спрямованість мислення Д. Гуменної на той чи інший предмет, дію, явище виформовується в думку, яка зафіксована на папері і є результатом інтенційної комунікації у формі монологу, я-висловлювань. У такий спосіб особисте ставлення до предмета зображення, втілено в мовній структурі твору, є образом автора, його певної світоглядної позиції, опосередкованим висловленням тієї чи іншої концепції світу та людини в ньому. В щоденнику Д. Гуменної є образи, котрі виступають об'єктами розповіді (персонажі) і образи, які є суб'єктами розповіді й водночас її об'єкти (розповідачі). Але при цьому фактичним творцем нації виступає сам автор-творець, який подає власне ставлення до зображуваного через емоційне забарвлення, експресивне мовлення, інтимізацію сприйняття довкілля та людини в ньому.

Список використаних джерел і літератури:

1. Білоноженко В. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. Л. С. Паламарчук / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 156 с.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України (далі - ІЛ) / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Од.зб.14. – Арк.8.
3. ІЛ. – Ф.234. – Од.зб. 9. – Арк.61-62.

4. ІЛ. – Ф.234. – Од. зб.14. – Арк.90.
5. ІЛ. – Ф.234. – Од.зб.9. – Арк. 80.
6. ІЛ. – Ф.234. – Од.зб. 9. –Арк.106.
7. ІЛ. – Ф.234. – Од.зб. 9. – Арк.95.

8. Гажа Т. П. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття : становлення об'єктного і суб'єктного типів : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Тетяна Павлівна Гажа. – Харків, 2005. – 220 с.

9. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ століть / Анна Володимирівна Ільків. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/175877>. – Дата звернення : 26.01.2015 р.

10. Корольова А. В. Типологія нарративних кодів інтимізації в художньому тексті / А. В. Корольова – К.: КНЛУ, 2002. – 267 с.

11. Корольова А. В. Інтимізація як один зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів / А. В. Корольова, М. М. Дерев'яно // Вісник Сумського державного університету / відп. ред. Л. М. Марчук. – Суми : СДУ, 2007. – Т. 2. – № 1. – 2007. – С.29-33 (Серія : Філологічні науки).

12. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – С. 742.

13. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

References:

1. Bilozhenko V. Funktsionuvannya ta leksykohrafichna rozrobka ukrayins'kykh frazeolohizmiv, Kyiv, 1989, 156 p.

2. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohiyi Instytutu literatury imeni T.H.Shevchenka NAN Ukrayiny (dali - IL), F.234, Od.zb.14, Ark.8.

3. IL, F.234, Od.zb. 9, Ark.61-62.

4. IL, F.234, Od. zb.14, Ark.90.

5. IL, F.234, Od.zb.9, Ark. 80.

6. IL, F.234, Od.zb. 9, Ark.106.

7. IL, F.234, Od.zb. 9, Ark.95.

8. Hazha T. P. Ukrayins'ka literaturna memuarystyka druhoi polovyny XX - XXI stolittya : stanovlennya ob'yecknoho i sub'yecknoho typiv, Kharkiv, 2005, 220 p.

9. Il'kiv A. V. Zhanr shchodennyka v ukrayins'kiy literaturi druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolit' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://referatu.net.ua/referats/7569/175877>. – Data zvernennya : 26.01.2015 r.

10. Korol'ova A. V. Typolohiya naratyvnykh kodiv intymizatsiyi v khudozhn'omu teksti, Kyiv, 2002, 267 p.

11. Korol'ova A.V. Intymizatsiya yak odyin zi sposobiv poperedzhennya lnhvokul'turnykh konfliktiv, Visnyk Sums'koho derzhavnogo universytetu, Sumy, 2007. – Part 2, Issue 1, 2007, pp.29-33.

12. Literaturoznachyy slovnyk-dovidnyk, Kyiv, 1997, pp. 742.

13. Chabanenko V. A. Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukrayins'koyi movy: Monohrafiya, Zaporizhzhya, 2002, 351 p.

Summary

Liudmyla Dzhyhun

Literary Autobiography in Dokiia Humenna's Memoirs

In the article the problem of the author and her relationship with the text have been studied. The point is that the author's consciousness is concentrated on different levels of the text. Ability explication of the author's own work and its role in constructing virtual worlds, the value of the work and the author's intention – are the most important problems of modern literary criticism that need thorough study and adequate interpretation. However, when analyzing the diary of D. Humenna, we find ourselves in the space, in which existential knowledge of the author of the diary of her personal I, is actualized on the way to the Other.

Key words: *consciousness, intimization, expression, author of the diary, language cultural conflict, author's subjectivity.*

Дата надходження статті: «12» січня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «20» січня 2016 р.

УДК 821.161.2-209(045)

ГАЛИНА ДОРОШ,

кандидат філологічних наук, доцент

ГАЛИНА ТКАЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

**Психологізм драматичного твору Ванди Врублевської
«Кафедра»**

У статті розглядаються особливості психологічної драми, де простежено тип проблематики, який можна назвати особистісно-психологічним. Доведено, що в драмі оприявлено той тип проблематики, який можна назвати особистісно психологічним. Людину, її психологію, переживання авторка моделює на тлі суспільного життя, конфліктів, сутичок і взаємодій груп людей, що переслідують свої колективні чи індивідуальні інтереси.

Ключові слова: *психологізм, драма, проблематика, сприймання, морально-етичні проблеми.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Процес національно-культурного відродження, викликаний змінами в суспільно-політичному житті українського народу, зумовлює сьогодні необхідність концептуального переосмислення історії вітчизняної літератури ХХ століття.